

PAWEŁ KOROBCZAK

Ostatni list Krzysztofa Michalskiego do Jana Patočki

The Last Letter from Krzysztof Michalski to Jan Patočka

ABSTRACT: The letters from Krzysztof Michalski to Jan Patočka, published below, are a part of the long-standing correspondence between the two philosophers, which began in 1973 and lasted until the death of the Czech philosopher in 1977.

KEY WORDS: Krzysztof Michalski • Jan Patočka • Martin Heidegger • Edmund Husserl • phenomenology

Publikowane poniżej listy Krzysztofa Michalskiego do Jana Patočki stanowią część wieloletniej korespondencji między oboma filozofami, której początek przypada na rok 1973, a która trwała aż do śmierci czeskiego filozofa w 1977 roku. W roku 2007 w „*Studia Phaenomenologica. Romanian Journal for Phenomenology*” (7, 2007, s. 99–161) Ivan Chvatík z Archiwum Patočki w Pradze opublikował listy czeskiego filozofa do Krzysztofa Michalskiego (większość pisana w języku niemieckim, poza pierwszym, pisany po francusku). Ostatni z nich, datowany na 13 października 1976 roku, wysłany został na kilka miesięcy przed śmiercią Patočki.

Jedenaście lat po ukazaniu się listów Patočki w „*Studia Phaenomenologica*”, staraniem Wojciecha Starzyńskiego i Daniela Soboty z IFiS PAN ukazał się tom korespondencji Jana Patočki z Ireną Krońską oraz z Krzysztofem Michalskim (uzupełniony o listy Tadeusza Krońskiego)¹. W części poświęconej korespondencji z Michalskim bazuje on na wydaniu opracowanym przez Ivana Chvatíka, uzupełnia jednak korespondencję o zachowane listy Michalskiego, co tworzy niezwykle cenne uszczegółowienie obrazu całości, pozwalając czytelnikowi na pełniejsze odtworzenie historii kontaktów między czeskim i polskim filozofem. Przed wszystkim w ich warstwie filozoficznej.

¹ *Korespondencja Jana Patočki z Ireną Krońską i Krzysztofem Michalskim (wraz z listami Tadeusza Krońskiego)*, przeł. W. Starzyński, D.R. Sobota, Warszawa 2018, s. 239.

Dla badacza – czy to myśli Jana Patočki, czy Krzysztofa Michalskiego, czy też dziejów recepcji myśli Martina Heideggera w Polsce – wydanie korespondencji stanowi trudne do przecenienia źródło wiedzy. Gdy po ukończeniu studiów filozoficznych w Uniwersytecie Warszawskim Krzysztof Michalski poszukiwał kogoś, kto mógłby pokierować przygotowaniem przez niego rozprawy doktorskiej, którą chciał poświęcić myśli Martina Heideggera, stanął przed problemem braku odpowiednich specjalistów. Po 1968 roku wielu profesorów wspierających protesty studentów musiało opuścić Polskę. Roman Ingarden, do którego być może Michalski mógłby się zwrócić, zmarł w 1970 roku. W tej sytuacji Irena Krońska zarekomendowała mu dwie osoby: jedną był Józef Tischner, drugą – Jan Patočka. Obie rekomendacje zaowocują nawiązaniem przez młodego polskiego filozofa długoletnich kontaktów i przyjaźni. 4 stycznia 1973 roku Michalski napisał do Patočki pierwszy list, w którym (powołując się na rekomendację Ireny Krońskiej) prosił go o objęcie opieką jego powstającej rozprawy (czeski filozof miałby być „oficjalnym recenzentem”²). W odpowiedzi datowanej na 11 kwietnia 1973 roku Patočka zgodził się pomóc (długi czas między oboma listami tłumaczy obawą, że jego osoba i temat rozprawy mogą zaszkodzić Michalskiemu, jako że on sam jest w Czechosłowacji osobą „zakazaną”, a badanie myśli Heideggera „łączy się z pewnością z jakimś ryzykiem nawet u was”³). Ten początek przerodził się w intensywną korespondencję, zrazu poświęconą głównie komentarzom do powstającej rozprawy doktorskiej, później rozszerzoną na inne obszary aktywności filozoficznej, a także na sprawy prywatne. Korespondencję uzupełniają bowiem spotkania obu filozofów, kiedy Michalski odwiedzał Patočkę w Pradze: spotkania sporadyczne, aczkolwiek, jak się wydaje, intensywne intelektualnie, kiedy już dochodzą do skutku.

Czytelnik, który zagłębi się w wydaną korespondencję, doceni, jak mocno koncentruje się ona na filozoficznym *meritum*. Tym bardziej istotna jest okoliczność, że prezentowane poniżej listy odnalezione zostały na tyle późno, iż nie znalazły się w wydanej korespondencji. Ich skany udostępnione zostały dzięki uprzejmości prof. Ivana Chvatíka, dyrektora Archiwum Jana Patočki w Pradze. Publikacja zaś stała się możliwa dzięki zgodzie Wiedeńskiego Instytutu Nauk o Człowieku. Spośród publikowanych listów szczególnie list z 15 grudnia 1976 roku wydaje się bardzo ważny, z przynajmniej dwu powodów. Po pierwsze zawiera istotne wątki związane z recepcją przez Krzysztofa Michalskiego myśli Martina Heideggera i Edmunda Husserla. Jest mianowicie świadectwem wpływu czeskiego filozofa na sposób odczy-

² *Ibidem*, s. 239.

³ *Ibidem*, s. 240.

tywania przez Michalskiego ich filozoficznej relacji. Jeśli Michalski deklaruje w liście, że przepracował swój doktorat pod wpływem obu artykułów, to wydaje się, że śladem owego przepracowania pozostaje analiza przekroczenia przez Heideggera perspektywy transcendentalnej⁴. Nawiązuje to do szkicowanej przez Patočkę w obu artykułach perspektywy postawienia na gruncie fenomenologii Husserla pytania o *A priori* samej świadomości. Przy czym czeski filozof wiąże ową perspektywę z myślą Heideggera.

Drugi powód, dla którego ów list pozostaje szczególnie ważny, to okoliczność, że jest to ostatni znany list Michalskiego do Patočki i wedle wszelkiego prawdopodobieństwa ostatni list korespondencji obu filozofów w ogóle. Zaangażowany w ruch Karty '77 jako jej sygnatariusz i jeden z rzeczników, czeski filozof koncentrował się w pierwszych miesiącach roku 1977 na pracy związanej z Kartą, a na początku marca tego roku, po kilkugodzinnym przesłuchaniu przez czechosłowacką tajną policję, trafił do szpitala, gdzie po kilku dniach zmarł. Można z dużą dozą prawdopodobieństwa uznać, że na list Michalskiego nie zdążył już odpowiedzieć.

Niniejsza publikacja listów Krzysztofa Michalskiego stanowi zatem istotne uzupełnienie korespondencji, domykając niejako obraz całości.

Warszawa, 1.09.73.

Szanowny Panie Profesorze,

Dziękuję bardzo za list. Jutro wyjeżdżam nad morze Czarne – w Pradze będę, jak sądzę, 20.09. Chciałbym pozostać tam trzy dni (23-go muszę już być z powrotem w Warszawie). Pani Krońska podała mi telefon Pana Profesora – więc zaraz po przyjeździe pozwolę sobie zatelefonować.

Parę dni temu wysłałem Panu Profesorowi drugi rozdział mojej pracy. Nie jest to jeszcze czystopis (spodziewam się uwag i poprawek), przepraszam więc za stan kopii.

Z głębokim uszanowaniem

Krzysztof Michalski

Warszawa 15.12.76

Wielce Szanowny Panie Profesorze,

dawno nic nie pisałem, ale wiele złego działo się u nas, choć, Bogu dzięki, nic, co byłoby nieodwracalne. Najpierw zachorowałem na zapalenie płuc –

⁴ Por. K. Michalski, *Heidegger i filozofia współczesna*, rozdz. III „Heidegger i filozofia transcendentalna”, Warszawa 1998, s. 185nn.

niedługo potem moja mama dostała zawału serca. Wyszła z tego, nie ma już dziś niebezpieczeństwa, choć wciąż leży w szpitalu. Prawdopodobnie wkrótce wróci do pracy (pracuje jako farmakolog⁵). Lekarze mówią (na szczęście mamy kilku zaprzyjaźnionych lekarzy), że będzie mogła żyć zupełnie normalnie, choć zawsze już będzie musiała uważać na ciśnienie. Nie miałem zatem zbyt wiele czasu na filozofię.

Teraz wszystko wraca do normy, moja mama już prawie wyzdrowiała. Z dużym opóźnieniem oddałem swoją książkę wydawnictwu i pracuję teraz nad tekstem do *Phänomenologie Heute [Fenomenologia dziś]*⁶. Nie będę mógł go jednak, jak wcześniej obiecałem, skończyć w grudniu – choć pracuję teraz z wielkim natężeniem. Napiszę Panu prawdopodobnie w następnym liście szkic tego przyczynku z prośbą o opinię.

Swój doktorat w dużym stopniu przepracowałem pod wpływem obu Pana artykułów (*Die Subjektivität der Husserlschen...* i *Epoché und Reduktion*). Artykuły te mocno mnie poruszyły i próbuję je omawiać na swoim seminarium o Kancie (w tym semestrze próbujemy fenomenologicznej wykładni *Krytyki czystego rozumu* i dlatego poświęciliśmy kilka spotkań pojęciu fenomenologii). *Die Subjektivität der Husserlschen...* czytałem już wcześniej, ale teraz, w zestawieniu z *Epoché und Reduktion* rozumiem go, jak sądzę, lepiej. Jednak najlepiej byłoby, rzecz jasna, porozmawiać o tym z Panem i poddać moje rozumienie sprawdzianowi Pana namysłu.

⁵ Lektura przypuszczalna: w oryginale „Farmakologe”.

⁶ Nie udało się jednoznacznie zidentyfikować wskazanego wydawnictwa. Najbliższym czasowo tekstem, który może odpowiadać enigmatycznej informacji listu, wydaje się być *Sens i fakt. O polemice Husserla z psychologizmem*, który ukazał się w „Studiach Filozoficznych” (1980 nr 2(171), ss. 83–108), a rok później w wersji niemieckiej jako *Sinn und Tatsache. Über Husserls Auseinandersetzung mit dem Psychologismus*, zamieszczony został w *Offene Systeme II: Logik und Zeit*, zredagowanych przez Michalskiego wspólnie z K. Maurinem i E. Rudolphem i wydanych w 1981 roku w Stuttgarcie przez wydawnictwo Klett-Cotta (ss. 329–371).

⁷ *Epoché und Reduktion* ukazało się pierwotnie w: *Bewußt-sein. Gerhard Funke zu eigen*, hrsg. von A. J. Bucher e.a., Bonn 1975, ss. 76–85. Istnieją natomiast dwa teksty Patočki, których tytuły zaczynają się podobnie: *Der Subjektivismus der Husserlschen und die Möglichkeit einer 'asubjektiven' Phänomenologie* (ukazał się w: „Philosophische Perspektiven”, Bd. II, 1970, Frankfurt am Main, ss. 317–334) oraz *Der Subjektivismus der Husserlschen und die Forderung einer asubjektiven Phänomenologie* (ukazał się w: „Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity”, XIX–XX, Nr 14–15, 1971, ss. 11–26). Trudno rozstrzygnąć, który z nich czytał Michalski, nawet jeśli bardziej prawdopodobne wydaje się, że dotarł do tekstu zamieszczonego w „Philosophische Perspektiven”. W obu tekstach, pomimo dużych różnic w sposobie wykładu, problematyka i ostateczna teza pozostają tożsame. Wszystkie trzy teksty przedrukowane zostały w czwartym tomie *Ausgewählte Schriften* Patočki: Jan Patočka, *Die Bewegung der menschlichen Existenz. Phänomenologische Schriften II*, hrsg. von K. Nellen, J. Němec, I. Srubar, Stuttgart 1991.

Opublikował Pan ostatnio coś jeszcze o fenomenologii (i w ogóle)?

Pan Woźniakowski napisał mi, że pisał do Pana w imieniu wydawnictwa „Znak”. Numer rocznika „Archiwum Filozofii i Myśli Społecznej”⁸ z pana *Refleksjami pre-historycznymi* prawdopodobnie wkrótce będzie gotów do druku⁹. Poinformuję Pana o tym.

Co się tyczy moich planów, staram się, jak już Panu pisałem, o pozwolenie na wyjazd studyjny do Niemiec. Dostałem już na uniwersytecie urlop od 1.02.77 i słyszałem, że jest prawdopodobne (rzecz jasna już nie jedynie prawdopodobne, jak wcześniej), że faktycznie dostanę to pozwolenie. Wtedy chciałbym w lutym wyjechać do Republiki Federalnej. Jednak to jeszcze tylko projekty.

Szanowny Panie Profesorze, czekam, jak zawsze, na Pana artykuły i jestem zawsze gotów Pana artykuły przetłumaczyć i gdzieś wydrukować. Ufam, że dostanie Pan mój list jeszcze przed Bożym Narodzeniem – moja żona i ja życzymy Panu wszystkiego dobrego na Boże Narodzenie i dobrego Nowego Roku.

Z wyrazami szacunku i wdzięczności
Krzysztof Michalski

KRZYSZTOF MICHALSKI (1948–2013) – Prof. dr hab., polski filozof, rektor i jeden z założycieli (1982) Instytutu Nauk o Człowieku (IWM) w Wiedniu. Uczeń Leszka Kołakowskiego i Jana Patočki. Odznaczenia (m.in.): 2003 – Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski; 2004 – Theodor Heuss Prize (Niemcy); 2007 – Krzyż Oficerski Narodowego Orderu Zasługi (Francja); 2013 (pośmiertnie) – Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski. Autor m.in.: *Heidegger i filozofia współczesna* – 1978); *Logika i czas. Próba analizy Husserlowskiej teorii sensu* – 1988; *Zrozumieć przemijanie* – 2011; *Plomień wieczności. Eseje o myślach Fryderyka Nietzschego* – 2007. Redaktor m.in.: *Castelgandolfo-Gespräche* (8 volumes 1985–1998); „Transit – Europäische Revue” (1990–2003).

KRZYSZTOF MICHALSKI (1948–2013) – Prof. Dr., Polish philosopher. The Rector and one of the founders of the Institut für die Wissenschaften vom Menschen (IWM) in Vienna. A student of Leszek Kołakowski and Jan Patočka. Honors (*inter alia*): 2003 – Officer’s Cross of the Order of Merit of the Republic of Poland; 2007 – Officer’s Cross of the Ordre National du Mérite (France); 2004 – Theodor Heuss Prize (Germany); 2013 (*posthumous*) – Commander’s Cross of the Order of Polonia Restituta. Main works: *Heidegger i filozofia współczesna* (*Heidegger and Contemporary Philosophy*) – 1978); *Logika i czas. Próba analizy Husserlowskiej teorii sensu* (*Logic and Time. An Essay on Husserl’s Theory of Meaning*) – 1988; *Zrozumieć przemijanie* (*Understanding Passing of Time. Selected Essays*) – 2011;

⁸ Chodzi najprawdopodobniej o „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”.

⁹ Artykułu nie ma w numerach „Archiwum...” ani z roku 1976, ani 1977, ani też 1978. Bibliografia Jana Patočki za lata 1928–1996 wskazuje, że tekst ukazał się dopiero w samizdatowym wydaniu *Esejów heretyckich z filozofii dziejów* z 1989 roku (Jan Patočka, *Bibliografie 1928–1996*, sestavil J. Němec a D. Souček, Praha 1997, s. 92).

PAWEŁ KOROBCZAK

Płomień wieczności. Eseje o myślach Fryderyka Nietzschego (Flame of Eternity: Essays on Nietzsche's Thought) – 2007. Editor of (*inter alia*): *Castelgandolfo-Gespräche* (8 volumes 1985–1998). *Transit – Europäische Revue* (1990–2003).

PAWEŁ KOROBCZAK – dr hab., Instytut Filozofii (Katedra Etyki) Uniwersytetu Wrocławskiego. Kierunki badań: związki etyki i ontologii, fenomenologia ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia świata przeżywanego, materialna etyka wartości, filozofia różnicy. Szczególnie myśl M. Heideggera, M. Schelera, E. Husserla, E. Levinasa, J. Derridy.

PAWEŁ KOROBCZAK – Ph.D., D.Sc., Associate Professor at the Institute of Philosophy (Department of Ethics), University of Wrocław. Research fields: connections between ethics and ontology, phenomenology with a special focus on the life world, material ethics of values, philosophy of difference. In particular, the thought of M. Heidegger, M. Scheler, E. Husserl, E. Levinas, J. Derrida.